

Müslüman-Yezidi İlişkileri Örneğinde Arındırıcı Bir Madde Olarak Toprak

Soil as a purifying material in the case of Muslim-Yezidi relations

Ayşe Güç Işık*

Özet

Bu makale Anadolu kültüründe toprağın arındırıcı bir madde olarak kullanımını ele almaktadır. Daha özelden ise toprağın maddi kirleri arındırmanın dışında başka işlevlere de sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, Mardin ilinin kırsal bölgelerinde bir arada yaşayan Müslüman ve Yezidilerin ilişkileri ışığında toprağın, sosyo-kültürel yapıların dışında kalan sapkın durumların meydana getirdiği gerilimleri azaltan aracı bir madde olduğuna değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yezidi, Mardin, toprak, necis, arındırma.

Abstract

This paper discusses the usage of soil as a purifying material in Anatolian culture. More specifically, it indicates that the soil has another function in addition to purifying physical impurities. In this context, the paper argues that it is a mediator material which reduces the tensions created by deviant situations which are excluded from socio-cultural structures in the light of the relations of Muslim and Yezidis who live together in the rural areas of Mardin.

Key words: Yezidi, Mardin, soil, impure, purification.

Bu makale, Anadolu kültüründe arındırıcı bir madde olarak toprağın kullanılmasını ele almaktadır.¹ Anadolu'nun kırsal kesimlerinde ritüelleşme eğilimi de gösteren çeşitli

---

* Ayşe Güç Işık, Doktora öğrencisi, Australian Catholic University, Melbourne, ayseguc@gmail.com

uygulamalarda toprak, maddi kirleri olduğu kadar hastalıkları da gideren bir madde olarak algılanmakta ve kullanılmaktadır. Ayrıca toprağın necis olmuş/olduğuna inanılmış nesnelere de arındırma gücüne sahip olduğuna dair halk arasında gelişmiş bir inançtan bahsedilebilir. Bu açıdan bakıldığında toplumsal sınıflandırmaların dışında kalan durumları normalleştirmek için toprağın, tıpkı uğursuzluğu giderdiğine inanılan nesnelere yüklenen anlama benzer şekilde, aracı bir nesne olarak kabul edildiği söylenebilir.

Bahsedilen bu noktayı çok-etnili bir yapıya sahip olan Mardin'in kırsal kesimlerinde uzun yıllar boyunca bir arada yaşamış olan Müslüman ve Yezidilerin komşuluk ilişkilerinde gözlemek mümkündür. Bu konu ile ilgili örneklere geçmeden önce Yezidiler hakkında kısa bir bilgi vermek konunun ele alınışına katkı sağlayabilir.

Mardin'in Ötekileri: Yezidiler

Yezidilik ve Yezidiler uzun yıllar başta Batılı araştırmacılar olmak üzere pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Haklarında yapılmış pek çok çalışmaya rağmen Yezidilerin inanç sistemleri ve yaşayış biçimlerindeki sır perdeleri tamamen kaldırılamamıştır. Bu hususta Yezidilerin dinî inanışları ve kendileri hakkında bilgi vermemesi, kimi zaman da araştırmacıları yanlış yönlendirmeleri etkili olmuştur. Yezidiliği orijinal bir inanç sistemi olarak görenlerin² yanında İslam dininin sapkın bir yorumu ya da heretik unsurlarla bezenmiş bir İslami mezhep³ şeklinde değerlendirenler de mevcuttur.

Yezidiler bugün başta Irak olmak üzere Suriye, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye, Almanya ve çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşamaktadırlar.⁴ Dinî merkezleri Irak'ta Laleş vadisinde yer alan Yezidilerin Türkiye'deki sayıları oldukça azalmıştır. Merkezleri olan Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesi olmak üzere Diyarbakır, Batman'ın Beşiri ilçesi ve Mardin'in kırsal kesimlerinde az sayıda da olsa Yezidiler yaşamaktadır.

Kompleks bir yapıya sahip olan Yezidi inanç sistemine ait detaylar bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Ancak konu ile ilgili olan Melek Tavus inancına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Yezidiler, Müslüman ve Hıristiyan komşularının aksine şeytana hürmet göstermektedirler. Bu sebeple şeytan, iblis gibi kelimeler kullanılmamakta, hatta bu

---

¹ Bu makalede kullanılan veriler, Mardin'deki etnik-dini grupların ilişkilerini incelemek üzere 2009-2011 yılları arasında çeşitli aralıklarla yapılan alan araştırmalarına dayanmaktadır. Alan araştırması için Australian Catholic University'nin bünyesinde yer alan Human Research Ethics Committee'den onay alınmıştır.

² John S. Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*, Routledge, London and Newyork 1987.

³ Hayri Başbuğ, *Yezidilik İnanç*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul 1987.

⁴ Sabiha Banu Yalkut, *Melek Tavus'un Halkı: Yezidiler*, Metis Yayınları, İstanbul 2002, ss. 12-13.

kelimelerin zikredilmesini kendilerine yapılmış bir hakaret olarak kabul etmektedirler. Bunun yerine onlar, şeytanı sembolize eden tavus ifadesini onun bir melek oluşuna da atıf yaparak kullanırlar. İbrani dinlerde yer alan şeytan inancından farklı bir bakış açısına sahip olmaları ve inançları hakkında konuşmak istememeleri komşularının Yezidileri yanlış tanımalarına neden olmuştur denilebilir.

Şeytana dair yaklaşımları sebebi ile Yezidiler hem birlikte yaşadıkları diğer din mensupları hem de pek çok araştırmacı tarafından “şeytana tapanlar” olarak kabul edilmiş⁵ ve belki de bu sebeple toplumsal yapıdan büyük oranda dışlanmışlardır.

Esasında Yezidiler Huda⁶ olarak zikrettikleri deist olarak nitelendirilebilecek bir tanrı inancına sahiptirler. Onlara göre Tanrı yeryüzünü yaratmış ancak imarını, Adem’e secde etmeyerek imtihanı geçen Melek Tavus’a bırakmıştır. Tek tanrılı inanç sistemlerinde yer alan şeytan kötülüklerin sembolü iken Yezidi inancında kötülüklerin Allah’a yakıştırılmasını engelleyen ve bu sebeple de hürmete layık olan bir melek olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeytan ya da buna benzer negatif bir çağrışım yapan ifadeleri kullanmayan Yezidilerin mitolojik öğelerle bezeli ve katı bir kast sistemine dayanan inanç sistemleri Müslüman komşuları tarafından yeterince anlaşılammıştır. Bu sebeple, şeytana tapan sapkın bir halk olarak kabul edile gelmişlerdir. İslam inancına göre lanetlenmiş bir varlığa hürmet ettikleri için de onlarla kurulan ilişkiler birtakım gerilimleri de beraberinde getirmiştir. Belki de bu sebeple Yezidilerin necis olduğu ve dokundukları nesnelere de necislik bulaştırdıkları şeklinde bir inanç halk arasında yaygınlaşma imkânı bulmuştur.

Toprak ile arındırma

Anadolu insanın toprağa dair deyişleri ve algılayışları dikkate alındığında toprağın insanları bağrında besleyen ve barındıran bir ana gibi ele alındığı söylenebilir. Toprak ile duygusal bir bağ geliştirmiş olan Anadolu insanı onu çeşitli amaçlar için kullanmaktadır. Anadolu köylerinde bulunma fırsatı elde etmiş pek çok kişinin şahit olduğu gibi çamaşır yıkarken ya da bazı kapların yağını ve kirini arıtmak için toprak bir temizlik maddesi gibi

---

⁵ Örnek olarak bk. Isya Joseph, *Devil-Worship: The Sacred Books and Traditions of the Yezidis*, Badger, Boston 1919; Alphonse Mingana, *The Yezidis: The Devil Worshipers of the Middle East: Their Beliefs&Sacred Books*, Holmes Pub Group Llc, 1993.

⁶ Yezidi görüşmecilerimden Yusuf Karaca Bey bu kullanıma özellikle değinmiş ve ‘Xuda, yani kendi kendine var olan’ bir Tanrıya inandıklarına işaret etmişti. Aslen Farsça olan bu kelime bilhassa Müslüman Kürtler tarafından kullanılmaktadır. Kürtçe konuşan ve bu sebeple de Kürt olduklarına inanılan Yezidilerin de konuşmalarında Huda’yı tercih ettikleri söylenebilir.

kullanılmaktadır. Ayrıca yeni doğmuş bebeklerde nedeni bulunamayan hastalıklardan vücudu arındırmak için bebeğin bezine ısıtılmış toprak konulmaktadır.

Bu örneklerde görüldüğü gibi toprak, toplumsal hafızada temiz ve arındırıcı bir madde olarak yer almaktadır. Bu noktada, onunla hayati bir ilişki kurulmasının yanı sıra İslami inanışların da etkisi olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi İslam dininde namaz ibadetinin hususi bir yeri vardır. Bu ibadetin ifa edilmesi için atılacak ilk adım ise beden –ve de ruhun- bazı bölümlerini arındırmak için su ile temizlenmesidir. Bazı kurallar dâhilinde, su bulunmadığı zaman kişi toprağı bir temizlik maddesi olarak kullanabilir. Teyemmüm adı verilen bu uygulama toprağın arındırıcı bir madde olarak algılanmasında etkili olmuş olabilir. Zira abdest ibadet öncesinde sembolik olarak da yapılan bir arınmadır.

Bu incelemede, Mardin yöresinde yaşayan Yezidiler ile ilgili önyargılı tutumlardan yola çıkarak toprağın necis kabul edilen nesnelere ve dolayısıyla sosyo-kültürel sınıflandırmanın dışında kalan durumları normalleştirmek için kullanımı ele alınacaktır. Daha önce değinildiği gibi Yezidiler komşuları olan Müslüman ve Hıristiyanların büyük çoğunluğu tarafından şeytana tapan bir halk olarak bilinmektedir.

Yezidiler dinî inançları ile inşa edilmiş ve sosyo-kültürel faktörler ile de desteklenmiş kapalı bir cemaat yapısına sahiptir. Kendilerini dışa kapatmalarının yanı sıra Müslüman komşuları tarafından yanlış anlaşılma olmaları onları belirsiz bir konuma sokmuştur. Dinî ve kültürel sınıflandırmaların dışında kalmış bu etnik-dinî grup ile aynı coğrafyayı paylaşmanın sonucu olarak kurulan ilişkiler kimi düzenlemeleri de gerektirmiştir. Müslüman bireyin sapkın kabul edilen bir kişi ile ilişkisinde kimi gerilimler doğmuş ve toplumsal ilişkilerin devamı için bu gerilimlerin giderilmesi gerekmiştir. İşte bu noktada kutsal ve arındırıcı bir madde olarak toprak devreye girmektedir.

Müslüman görüşmecilerin anlatımlarında Yezidiler ile komşuluk ilişkileri olduğu ancak onların dokunduğu kapların toprak ile yıkanmadan kullanıl(a)madığı görülmektedir. Yezidilerin dokunduğu kaplara, sanki su ya da temizlik maddeleri ile giderilmesi mümkün olmayan tarzda bir kirlilik bulaşmaktadır. Dinî ve kültürel yaklaşımlar sonucunda gelişmiş olan bu tutum, Yezidi bir bireyden bir nesneye sirayet eden/edebilen ve helal olan şeyleri haram yapabilecek soyut bir kirliliğin varlığına inanıldığını göstermektedir. Bu kirlilik ise ancak toprakla temizlendiğinde o nesne kullanılabilir hâle gelmektedir.

2009 yılının sonlarında Mardin ilindeki farklı etnik-dinî grupların ilişkilerini incelemek üzere yaptığım alan araştırmasında ilk defa Yezidilere yönelik bu önyargılı tutumla

karşılaştım. Bu konudaki ilk veriler Yezidiler ile aynı köyde yaşamış olan Müslüman Kürt görüşmecilerin anlatımlarında yer alıyordu. Mehmet Kılınç Bey⁷ ile Müslüman-Yezidi ilişkilerini konuşurken çocukluğunda şahit olduğu bazı davranışları anlatmıştı. Bu iki grup arasında komşuluk ilişkilerinin olduğundan ve birbirlerini yok saymadıklarından bahsettikten sonra “yine de aralarında bir mesafe vardı” demişti. Bu ifadesini açmasını istediğimde ise Müslüman köylülerin Yezidi komşularına yemek ikram ettikten sonra onların dokunduğu kapları toprak ile arındırmadan kullanmadıklarını aktarmıştı. Daha sonraki görüşmelerimde bu davranışın nedenlerini sorduğum Müslüman görüşmeciler “onlar gusülsüzdür” ya da “onlar şeytana tapıyorlar” şeklinde cevaplar verdiler.

Bu noktada dikkat çekici olan Yezidiler ile sosyal ilişkilerin devam etmesidir. Ne var ki, kurulan yakın ilişkiler inanan bireyin aşması gereken bazı gerilimler meydana getirmektedir. Bu gerilimlerin azaltılması için de aracı nesnelere ve ritüellere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

2011’in yaz aylarında yaptığım görüşmelerde nesnelere arındırılması için kullanılan toprağın mutlaka kırmızı toprak olması ve arındırma işleminin de yedi kez tekrarlanması gerektiğine dair anlatımlarla karşılaştım. Görüşmecilerimden biri olan Selmet Güler Bey⁸ Mardin’deki Yezidiler ile yakın ilişki kurmayı başarmış, seyit kabul edilen bir Kürt aileye mensuptu. Kendi ifadesi ile “adeta haramı helal kılarak” Yezidiler ile birlikte yaşamış, onlarla yiyip içmişti. Bu konudaki görüşlerine başvurduğumda mutlaka kırmızı toprağın kullanılması ve bu işlemin yedi kez tekrarlanması gerektiğine işaret etti. Neden kırmızı toprağın seçildiğini sorduğumda ise bu toprağın “işlenmemiş, saf ve temiz” olduğunu söyledi.

Kırmızı toprağın saf ve temiz oluşu da kültürel bir algıya dayanıyor gibi görünmektedir. Zira yörede çok yaygın olan tandır yapımında kırmızı toprak kullanılmaktadır. Bu sebeple yöre halkı bu toprak cinsini temiz olarak kabul etmiş olabilir.

Yurtdışında yaşayan ancak Türkiye’yi arada bir ziyaret eden Mardinli bir Yezidi’nin çocukluk anısı da ele alınan konuya ışık tutacak niteliktedir.⁹ Kendisinde derin bir yara açmış olan bu anısını yıllar sonra anlamlandıran bu kişi Yezidilerin komşularından “farklı” olduğunu ilk defa bu olay ile anladığını ifade etmektedir. Aynı zamanda çocukluğunda yaşadığı bu olayı kendilerine yapılan haksızlıkların bir göstergesi olarak görmektedir.

⁷ Mehmet Kılınç, 1974, Mardin, E, Öğretmen, 18.11.2009 tarihinde görüşüldü. Bu makalede kaynak olarak gösterilen kişilerin isimleri rızaları alınarak kullanılmıştır.

⁸ Selmet Güler, 1965, Mardin, E, Serbest Meslek, 12.07.2011 tarihinde görüşüldü.

⁹ Bana bu anıyı, ilgili kişi ile bizzat görüşmüş olan Selmet Güler Bey aktarmıştır.

“7-8 yaşlarında iken bir gün babam eşeğini alıp bir işi için köyden ayrıldığında ben de peşine düştüm. Babam ara ara durup bana köye dönmemi söylüyor, beni kovuyordu. Ben yine de peşinden ayrılmadım. Bir süre sonra, babam bir şeyden korkmuş olmalı ki dönüp beni aldı ve eşeğe bindirdi. İşini bitirip tekrar köyümüze dönerken bir Müslüman köyünden geçiyorduk. Kadınlar kuyu başında su çekiyordu ve biz de çok susamıştık. Babam kadınlardan su içmek için izin istedi. Kadınlardan biri ‘su veririm ancak kabıma dokunmayacaksın’ dedi. Babam buna razı oldu ve avuçlarını birleştirip kadının döktüğü suyu içti. Kadın suyu oldukça yüksekten döküyordu. Sıra bana geldi. Avuçlarımı birleştirip su içmeye çalıştım ama parmaklarımı birleştirmekte zorlandığım için su elimden akıp gidiyordu. Sonunda babam gelip bana kendi avucundan su içirdi. Oradan ayrılıp bir süre gittikten sonra babama kadınların neden böyle davrandıklarını sordum. O da bana ‘oğlum biz Yezidiyiz, Müslümanlara haramız’ dedi. Bu söz ile babamın ne demek istediğini, orada yaşadıklarımızın anlamını yıllar sonra okuyup araştırdıkça kavrayabildim.”

Bu noktaya kadar ele alınan bilgiler ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Nusaybin’e bağlı beş haneli bir Yezidi köyünü ziyaret etme imkânı bulduğumda bu konuyu bizzat kendilerine sorma fırsatı da yakalamış oldum. Görüşüğüm ailenin reisi olan Yusuf Bey¹⁰ ve oğlu Cesur¹¹ bu konuyu teyit ettiler. Hatta daha da garip bir olay yaşamışlardı. Tarım ve hayvancılık ile geçimlerini sağlayan bu aile, yetiştirdikleri büyükbaş bir hayvanı bir Müslüma’na satacakları zaman alıcı “bunu helalleyip öyle getirin” demiş. Bunun nasıl olacağını sorduğumda ise hayvanın ağzının kırmızı toprak ile yıkanması gerektiğini söylediler. Kendilerinden neden böyle bir şeyin istendiğı sorulduğunda ise “çünkü biz onlara haramız” cevabını verdiler. Bu örnekte haram olmak, Müslümanlar için necis olmaya işaret etmektedir. Bunun en önemli sebebinin Yezidiler hakkındaki daha önce de işaret edilmiş olan bilgisizliğe dayandığı söylenebilir.

Farklı inançlardan insanların oluşturduğu ortak bir kültüre sahip olan Mardin’in kırsal kesimlerinde Müslüman ve Hıristiyanlarla birlikte yaşayan bu halkın her iki kitaplı dinin mensuplarınca dışlandıkları söylenebilir. Yezidilerin bu kültüre dâhil edilmesindeki sıkıntılar kendini yukarıda değinilen önyargılı tutumlarda ifşa etmektedir.

Sapkın kabul edilen bir inancın müntesipleri olan Yezidiler ile yakın ilişkilerin doğurduğu gerilimlerin giderilmesi için ihdas edilen bu ritüelin, kimi zaman aynı sosyo-

¹⁰ Yusuf Karaca, 1940, Mardin, E, Çiftçi, 24.07.2011 tarihinde görüşüldü.

¹¹ Cesur Karaca, 1985, Mardin, E, Çiftçi, 24.07.2011 tarihinde görüşüldü.

kültürel konteksti paylaşan Hıristiyan komşuları da kapsadığı görülmektedir. Selmet Güler Bey'in anlattığına göre maddi durumu çok iyi olmayan bir Müslüman aile Midyat merkezde yaşayan bir Hıristiyan ailenin çamaşır makinesini satın almış ancak kısa bir süre sonra bozuk olduğu gerekçesi ile iade etmek istemiş. Sorunun ne olduğu araştırıldığında ise Müslüman ailenin makinenin içini kırmızı toprak ile doldurup –necis olduğuna inandıkları için- makineyi arındırmaya çalıştıkları ortaya çıkmıştır.

Verilen örneklerde gösterilmeye çalışıldığı gibi, şeytana taptıklarına inanıldığı için necis kabul edilen Yezidilerin dokundukları nesnelere de bu necisliği bulaştırdıklarına inanılmaktadır. Bu sapkınlığın giderilmesi için bir aracı nesneye ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada da hem temiz hem de bir nevi kutsal kabul edilen toprak devreye girmiştir. Ne var ki toprak alelade bir toprak değildir. Yöre halkının tandır yapımında da kullandığı ve “saf, temiz” olarak kabul ettiği kırmızı topraktır.¹² Necis olan nesnenin temizlenmesi için de yedi defa bu toprakla yıkamak gerekmektedir. Yedi rakamının kullanılması da ilginçtir. Zira bu rakam, Arapçada kinayedir ve çokluğu ifade eder.

Görüldüğü gibi toprak, Anadolu kültüründe temiz olarak kabul edilmekle kalınmamış aynı zamanda kutsallaştırılmıştır. Anadolu'daki çeşitli uygulamalar incelendiğinde, dinî ya da kültürel kategorilerin dışında kalmış olan durumları normalleştirme sürecinde toprağın aracı bir nesne olarak görev yaptığı söylenebilir. Bu çalışmada halk arasında toprağın somut kirleri olduğu kadar soyut kirleri de arındırabilen bir madde olarak kabul edilmesinin arkasında yatan dinî ve kültürel nedenler, Yezidi-Müslüman ilişkileri bağlamında çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Yezidilerin “manen kirli” kabul edilmesi, toprağın temizliği hakkında bir yansıma sunmuştur. Sonuç olarak Anadolu halkının başa çıkamadığı, sosyo-kültürel sınıflandırmaların dışında kalmış alanlarda toprağı bir arındırma aracı olarak kullandığı söylenebilir.

Kaynaklar

Başbuğ, Hayri, *Yezidilik İnanıcı*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul 1987.

Guest, John S., *The Yezidis: A Study in Survival*, Routledge, London and Newyork 1987.

---

¹² Yakın bir süre önce Midyat'ta paradoksal bir durum yaşanmıştır. Tandır yapmak için kazılmış fosseptik çukurundan kırmızı toprak almaya çalışan birkaç kişi göçük altında kalmış ve hayatlarını kaybetmişlerdir. İlgili haberi için bkz. <http://yeni.haberler.com/midyat-ta-gocuk-8-olu-2350390-haberi/>; 23 Temmuz 2011'de erişildi.

Joseph, Isya, *Devil-Worship: The Sacred Books and Traditions of the Yezidis*, Badger, Boston 1919.

Mingana, Alphonse, *The Yezidis: The Devil Worshippers of the Middle East: Their Beliefs&Sacred Books*, Holmes Pub Group Llc, 1993.

Yalkut, Sabiha Banu, *Melek Tavus'un Halkı: Yezidiler*, Metis Yayınları, İstanbul 2002.

Kaynak Kişiler

Güler, Selmet, 46, Müslüman Kürt, Lise, Serbest Meslek, 12.07.2011 tarihinde görüşüldü.

Karaca, Cesur, 26, Yezidi Kürt, Lise, Çiftçi, 24.07.2011 tarihinde görüşüldü.

Karaca, Yusuf, 71, Yezidi Kürt, Eğitimi yok, Çiftçi, 24.07.2011 tarihinde görüşüldü.

Kılınç, Mehmet, 37, Müslüman Kürt, Üniversite, Öğretmen, 18.11.2009 tarihinde görüşüldü.